

RASKOLNIKOV

Birgitte Hesselaa

RASKOLNIKOV

DOSTOJEVSKIJS ROMAN
FORBRYDELSE OG STRAF

Syddansk Universitetsforlag 2021

University of Southern Denmark Studies in Literature, vol. 76

© Birgitte Hesselaa og Syddansk Universitetsforlag 2021

Sats og tryk: Specialtrykkeriet Arco

ISBN: 978-87-408-3387-4

Illustrationer til omslaget og til kapitlet 'Byen': Lilian Brøgger
Kortet over Skt. Petersborg er gengivet efter Fyodor Dostoevsky:
Crime and Punishment. Translation by Constance Garnett.
Introduction and Notes by Keith Carabine. Wordsworth Classics, 2000.

Bogen er udgivet med støtte fra:
Velux Fonden
Landsdommer V. Gieses Legat
Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden mangfoldiggørelse
af denne bog er kun tilladt med forlagets tilladelse eller ifølge
overenskomst med Copydan.

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
DK-5230 Odense M
www.universitypress.dk

Indhold

INDLEDNING	9
PERSONERNE	15
KORT OVER SKT. PETERSBORG	17
BYEN	19
Mytens og digtningens Skt. Petersborg.	19
Skt. Petersborg som ideologisk projekt.	23
Storbyvækst og storbyroman	25
<i>Forbrydelse og straf</i> som storbyroman.	26
PLOTTET	31
Ydre begivenheder, indre kaos.	32
Plottets to tråde	34
RASKOLNIKOV	39
Præsentationen	41
Den gådefulde	44
Den spaltede	45
Pigen på boulevarden	46
Drømmen om hesten. Det fortrængte barn	47
Et 'ualmindeligt' menneske?	49
Et mislykket mord. Drømmen om Aljona Ivanovna	51
SONJA	55
Mellem realisme og myte	56
En arketyrisk kliche?	58

RASKOLNIKOV OG SONJA	61
Marmeladovs dødsleje. II,7.....	61
Invitation til mindefesten. III,4	62
Lazaruskapitlet. IV,4.....	63
Mindefesten. Intrigen mod Sonja. V,3-4	67
Bekendelsen. V,4.....	67
At bytte kors. Sennaja. Tilståelsen. VI,8	70
SVIDRIGAJLOV	73
En manifestation af det onde selv?	74
En grænseløs sjælelig sygdom	76
Depraverede forgængere	77
Drømmen om Dunja	79
Omslaget.....	80
PORFIRIJ PETROVITJ	85
Bevisets stilling	85
De tre møder. Forløbet	87
Den psykologiske metode	89
Forvirringskunstneren	91
En gammel mand.....	92
Sjælesørgeren og profeten	93
FORBRYDELSEN	99
Lov og ret	101
Sagen mod Raskolnikov.....	101
Lovens verden, juraens status	102
Særret til forbrydelse	104
Lille litterært indskud.....	105
Eftervirkninger.....	106
IDEROMANEN	109
BAGGRUNDEN	109
“Han er nihilist”. Turgenjevs Bazarov.....	110
Frost og tøbrud. Den historiske baggrund.....	111
Intelligentsiaen og tidsskrifterne	113
En særrussisk blanding.....	114
‘Hvad bør der gøres?’	116

Rationel egoisme	117
FORBRYDELSE OG STRAF SOM IDEROMAN	119
Fra teori til følelse og eksistens. Ideernes transformation	122
Isolationens dæmoni	122
Idébesættelse	124
En idéroman?	125
DEN RELIGIØSE DIMENSION	131
DEL I-VI	131
Lazarusmiraklet	132
Åbninger	134
Sonja. Medfølelse og strengthed	135
En grænseløs medfølelse	136
Hvor vover du! Forkynderen	137
Porfirij Petrovitj. Lidelsens vej	139
EPILOGEN	140
Første kapitel. Siden sidst	142
Andet kapitel. Nye positioner	143
Drømmen om trikinerne	144
Epilogens Sonja	146
Lazarusfortællingen som skyggetekst	146
Genopstandelsen	147
Øjeblikket	149
Et religiøst postulat? Kritikken	149
KUNSTVÆRKET	155
Det moderne kaotiske	156
“Fortællemaadens Ufuldkommenhed”	156
Notesbøgerne	158
“Betwixt and between”. Genrerne	159
Det fantastiske	160
“Kræmmeren”	162
Det teatraliske – romanen som scene	166
Damen på politikontoret	166
De store dialoger	169
Kroppen. Den tavse stemme	170

AFSLUTNING	175
KRONOLOGISK OVERSIGT	179
F.M. DOSTOJEVSKIJ 1821-1881. KORT BIOGRAFI	183
HOVEDVÆRKER	191
LITTERATUR	192
NAVNEREGISTER	198

INDLEDNING

Forbrydelse og straf er beretningen om den ludfattige student, Raskolnikov, som 'af princip' slår en frastødende pantelånerske ihjel med en økse, overbevist om sin ret til at handle efter sine egne love og udrydde et modbydeligt skadedyr.

Romanen udkom i 1866 i Skt. Petersborg og vakte kolossal opmærksomhed. Mange opfattede Raskolnikovs figur som et forvrænget billede af den unge systemkritiske intelligentsia. Men der var også unge læsere, som tog Raskolnikov til sig som et forbillede. I alle lejre blev Raskolnikov læst som et billede på 'de nye mænd', 1860'ernes moderne, nihilistiske, vestligt orienterede opposition.

I en tidlig synopsis til romanen lod Dostojevskij ham tænke logisk og rationelt over forbrydelsens berettigelse: "Hun duer ikke til noget, hvad er det, hun lever for?" "Er hun til nytte for noget menneske?" Linjerne til moderne begreber som nyttemaksimering og instrumentalisering af førhen absolutte værdier trækker næsten sig selv.

Ikke at Raskolnikov er en entydig repræsentant eller et entydigt talerør for ideer. Dostojevskij så selv sine romanpersoner som en enhed af idé og følelse, og det gælder måske i særlig grad Raskolnikov. I lange stræk følger vi ham indefra, så tæt, som var vi hans nærmeste fortrolige. Intet er statisk, alt synes uforudsigeligt, indtil tilstanden til sidst kulminerer i en voldsom krise.

Med beskrivelsen af hele dette voldsomme indre forløb åbner romanen for et eksistentielt rum, som synes at kunne meddele sig på tværs af tid og rum. Helt frem til i dag har usædvanligt mange læsere fortalt om en oplevelse af at føle sig genkendt og ramt. Endda om at romanen har ændret deres liv.

Forbrydelse og straf udkom første gang på dansk i 1883, oversat af forfatteren Erna Juel-Hansen og bragt som føljeton i avisen *Morgenbladet*. Senest er romanen blevet oversat af Jan Hansen i 2003. Hans oversættelse er brugt som tekstgrundlag i denne bog.

Behandlinger af romanen på dansk finder man i værker om Dostojevskijs liv og forfatterskab som f.eks. Knud Hansens *Dostojevskij* (1973/1991), Eigil Steffensens *Dostojevskijs store romaner* (1971), Geir Kjetsaas norske *Fjodor Dostojevskij – et digterliv* (dansk udgave 1986) og Ad. Stender-Petersens *Den russiske litteraturs historie*, bind 3 (1952, 1970, 1991). Det, man på engelsk kalder en ‘reader’s guide’ eller en ‘companion’ til *Forbrydelse og straf*, findes ikke. Der findes engelsksprogede ‘companions’ til andre Dostojevskijromaner, men mærkeligt nok ikke til *Forbrydelse og straf*. Denne bog er tænkt som en sådan ‘companion’ eller ‘reader’s guide’ med oplysninger og baggrundsviden, men også med bud på nye analyser og tolkninger af romanen.

Bogens komposition

Denne bogs første kapitel, “Byen”, handler om Skt. Petersborg som by og som myte. Byens særlige historie har dannet grundlaget for ‘petersborgmyten’, som handler om en by uden jordforbindelse, fantasternes, digternes og de gales by, halvt drøm, halvt virkelighed. I berømte halvt fantastiske værker havde Alexander Pusjkin og Nikolaj Gogol allerede givet myten kunstnerisk form. Dostojevskij spiller på myten i *Forbrydelse og straf*, men lader den også undergå en moderne forvandling.

Men kapitlet fortæller også om byen som moderne storby, om industrialisering, befolkningsekspllosion, nyopførte lejekaserner og slum og om fremkomsten af den nye, populære genre, storbyromanen, som *Forbrydelse og straf* står i gæld til.

Romanens *handling* er erfaringsmæssigt svær at holde sammen på. Det følgende kapitel, “Plottet”, handler om romanens komposition og spændingsopbygningen omkring to centrale plotlinjer. Kapitlet afsluttes med en oversigt over det samlede narrative forløb.

Herefter følger en analytisk gennemgang af romanens mest centrale karakterer: Raskolnikov, Sonja, Svidrigajlov, Porfirij Petrovitj og af fremstillingen af den mest centrale relation: forholdet mellem Raskolnikov og Sonja.

Metoden er tekstnær med perspektiverende udblik til bl.a. genrehistorie og modernitetsteori.

Det følgende kapitel, "Forbrydelsen", har selve forbrydelsen i fokus. Det indledes biografisk med Dostojevskijs egne erfaringer med forbrydelse og straf, arbejdslejr og eksil i Sibirien, erfaringer, som kom til at præge forfatterskabet dybt, og som der trækkes på i skildringen af Raskolnikovs liv i fangelejren i Sibirien i romanens epilog. Et afsnit om "Lov og ret" gør rede for forskellen på to centrale russiske betegnelser for "lov" og analyserer romanens værdiunivers i relation til dem. Den store russiske retsreform i 1864 omtales som det næste, ikke mindst fordi man her oprettede det embede som undersøgelsesdommer, som romanens Porfirij Petrovitj bestrider med så stor kreativitet. Kapitlets to næste afsnit handler dels om grundtankerne i Raskolnikovs artikel *Om forbrydelse*, dels om forbrydelsens eftervirkninger.

Herefter bredes perspektivet ud i tre store afsluttende kapitler. Det første, "Ideromanen", er delt i to hovedafsnit. I det første afsnit, "Baggrunden", beskrives de historiske og politiske forhold, som betød, at "det moderne" først nåede frem til den russiske intelligentsia med voldsom forsinkelse. Afsnittet fokuserer på den intense værdikamp i Ruslands berømte "60'ere" og på oppositionens stærkeste stemme, Alexander Tjernysjevskij, og hans indflydelsesrige roman, *Hvad bør der gøres?* Med alle nødvendige forbehold ses 1860'ernes voldsomme generations- og værdikamp som en særrussisk parallel til det nordiske "moderne gennembrud", baseret på filosofi og videnskab importeret fra Vesten – ofte i stærkt forkortet form og forvanskende oversættelser. Her ligger inspirationen til det, Dostojevskij i synopsen til romanen beskrev som tidsåndens "mærkværdige "umodne" ideer". Men også til politiske og filosofiske ideer, som i radikaliseret form og med vidt forskelligt fortegn siden hen skulle udfoldes hos både Ayn Rand og Lenin.

Kapitlets næste store afsnit diskuterer, i hvilken betydning og i hvilket omfang det er muligt at bestemme *Forbrydelse og straf* som idéroman.

Det næste store kapitel har overskriften "Den religiøse dimension". På grund af de særlige fortælleforhold i den omdiskuterede epilog er kapitlet delt op, så første del behandler de seks dele i "hovedromanen", mens anden del analyserer epilogen.

I læsningen af hovedromanen fokuseres der især på den brug af mange forskelligartede religiøse referencer, som giver en særlig dybdebaggrund bag den synlige ydre handling, mens analysen peger på Lazarusfortællingen som romanens religiøse kernefortælling. Kapitlets anden del består af en nærlæsning af den omdiskuterede epilog, hvor Lazarusfortællingen fungerer som en art "skyggetekst".

Det sidste af de tre store kapitler handler om romanen som kunstværk og om den særlige romanform, der næsten kun kan beskrives som 'dostojevskijsk'. Dostojevskijforskeren Leonid Grossmann har karakteriseret den som "et konglomerat af uensartede klumper holdt sammen af et dynamisk plot." Samtidens modtagelse af *Forbrydelse og straf* vidner om, at klumperne faldt mere i øjnene end det, der skulle samle dem. I afsnittet om "Det moderne kaotiske" fortælles om samtidens vurdering og om Dostojevskijs forsvar for formen som et modsvar til det moderne, fragmenterede liv.

Romanens tråde tilbage til den romantiske og fantastiske litteratur følges derefter både overordnet og centreret i en nærlæsning, der afdækker fortællerens virtuose glidning imellem drøm og virkelighed, fantastik og realitet.

Kapitlets sidste afsnit, *Det teatraliske – romanen som scene*, beskriver romanens overdådighed af dialog og dens væld af scener, hvor også rene statister, komiske eller originale bificurer bidrager med liv, humor og fortælleoverskud.

De store dialogscener analyseres særskilt og karakteriseres på baggrund af en sammenligning med hhv. Henrik Ibsens og Harold Pinters dramatiske dialoger. Efter en undersøgelse af kroppens "tavse stemme" og dens betydning for fortolkningen af Raskolnikovs skikkelse følger en kort afrunding og afslutning.

Praktiske oplysninger

Forrest i bogen finder man en oversigt over romanens personer og et kort over Skt. Petersborg med angivelse af hovedpersonernes bopæl. Sidst i bogen finder man en kronologisk oversigt over handlingen samt oversigter over Dostojevskijs biografi og forfatterskabets hovedværker.

Det tekstgrundlag, der er benyttet i bogen, er, som nævnt, Jan Hansens oversættelse, udgivet på Forlaget Rosinante i 2003 og 2009 udsendt i Gyldendals Bogklubber.

Efter *romancitaterne* benyttes dobbelte sidehenvisninger: Der henvises først til Jan Hansens oversættelse med arabertal, derefter, til brug for alle andre udgaver, med angivelse af den del (romertal) og det kapitel (arabertal), som citatet er hentet fra. For eksempel sådan: (39, II,1).

Sidehenvisninger til denne bog og til citeret faglitteratur har et foranstillet 's', sådan: (s. 39).

Gengivelsen af russiske ord og begreber følger ISO's regler for translitteration.

★

Bogen om *Forbrydelse og straf* er resultatet af en lang arbejdsproces, og der er mange, jeg skylder stor tak for at have bidraget til, at den er blevet til.

Siden 2014 har jeg holdt en lang række kurser på Folkeuniversitetet i København om Gogol, Turgenjev, Tolstoj og især om Dostojevskij med særlig vægt på *Forbrydelse og straf*. Deltagernes engagement og interesse har været til stor inspiration og har haft betydning for hele bogens anlæg.

Det danske Kulturinstitut i Skt. Petersborg skylder jeg en varm tak. Månedlange ophold i instituttets legatbolig i det centrale Skt. Petersborg har betydet, at jeg har fået værdifulde russiske kontakter. Blandt dem takker jeg særligt Vyacheslav Zavalnij, MA i teologi og præst ved Fjodorovskijkirken i Skt. Petersborg, for givende og inspirerende samtaler om den russisk-ortodokse tro. En anden værdifuld russisk kontakt, Alexandra Efimova, fhv. Theatre Manager ved teatret Baltitskij Dom i Skt. Petersborg, takker jeg for at have delt ud af sin store byhistoriske viden.

Advokat Jens Ammendrup takker jeg for udstrakt hjælpsomhed og juridisk specialviden om 1800-tallets store europæiske retsreformer. For specialviden på et helt andet felt takker jeg fhv. speciallæge i almen medicin, cand.med. Vibeke Bunch for oplysninger om udbredelsen af malaria. En helt særlig tak skylder jeg Sigvard Bennetzen (1934-2021).

Sidst, men ikke mindst, takker jeg dramaturg, cand.phil. Janicke Branth og cand.mag. Anna Jensen for den uvurderlige feedback, kritik og opmuntring, de har givet arbejdet med projektet undervejs.

København, juli 2021
Birgitte Hesselaa